

De bronnen voor de geschiedenis van Norbert, stichter van Prémontré

A. NORBERTS GESCHRIFTEN

Norbert was een man van het gesproken woord en heeft vrijwel geen geschriften nagelaten. Dat maakt het bijzonder moeilijk zijn opvattingen te achterhalen. Daartoe beschikt men enkel over de getuigenissen van zijn vrienden en vijanden.

Daarmee is Norbert allerm minst een alleenstaand geval. Ook zijn vrienden Bartholomeus van Laon en Gaufried van Chartres¹⁾ hebben slechts oorkonden gepubliceerd. De «Wanderprediger» hebben vrijwel niets geschreven²⁾. Zelfs de vijf pausen ten tijde van Norbert hebben slechts ambtelijke stukken nagelaten³⁾.

Andere tijdgenoten van Norbert echter legden een grote literaire activiteit aan de dag, zoals b.v. Rupert van Deutz, Ivo van Chartres, Guibert van Nogent, Hildebert van Le Mans, Marbod van Rennes, Suger van Saint-Denis, Gerhoch en Arno van Reichersberg en binnen de premonstratenzerorde Anselm van Havelberg en Filips van Harveng.

Over het algemeen kan men stellen dat de overwegend actieve persoonlijkheden, zoals ordestichters, pauselijke gezanten, en «Wanderprediger», wegens hun onrustige levenswijze minder geschriften hebben nagelaten dan de meer contemplatief levende monniken. Uitzonderingen op deze regel zijn figuren als Bernhard van Clairvaux, die op beide vlakken bijzonder actief is geweest.

Indien Norbert, ondanks het feit dat hij vrijwel geen geschriften heeft nagelaten, toch de eeuwen door bekend is gebleven, dan is dat te danken aan zijn uitzonderlijk sterke persoonlijkheid, die een grote invloed

¹⁾ Zie over hem W.M. GRAUWEN, *Gaufried van Chartres (1116-1149), vriend van Norbert en van de «Wanderprediger»*, in *Analecta Praemonstrantia*, 1982, LVIII, nr. 3-4, blz. 161-209.

²⁾ Van Robrecht van Arbrissel bleef slechts één brief bewaard, zie J. DE PETIGNY, *Lettre inédite de Robert d'Arbrissel à la comtesse Ermengarde*, in *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, 1854, V, blz. 209.

³⁾ Voor Paschalis II, zie C. SERVATIUS, *Paschalis II (1099-1118)*, Stuttgart, 1979, blz. 265. De bullen van zijn opvolgers, Gelasius II (1118-1119), Calixt II (1119-1124), Honorius II (1124-1130) en Innocentius II (1130-1143), vindt men in J.-P. MIGNÉ, *P.L.*, 163, 166 en 179.

uitoefende op zijn tijdgenoten en aan zijn daadkrachtige activiteit, waarvan vooral de stichting van een nieuwe religieuze levensvorm tot op onze dagen blijvend is geweest. Wel zal men moeten toegeven dat de «tand des tijds» zowel het beeld van Norberts persoonlijkheid als zijn religieus ideaal deerlijk heeft toegetakeld. Dit zou minder het geval zijn geweest indien geschriften van zijn hand een voortdurende controlefunctie hadden mogelijk gemaakt.

Vooral in de oudere literatuur vindt men niettemin heel wat *Opera Norberti* vermeld, doch bij nadere studie blijken ze alle onzeker wat de toeschrijving aan Norbert betreft en overigens vrijwel waardeloos aan historische inhoud.

1. De oorkonden van Norbert als aartsbisschop

Norbert is nooit abt geweest⁴⁾ en heeft ook geen enkele oorkonde gegeven als ordestichter of overste van Prémontré of van een andere stichting. Wel heeft hij als aartsbisschop ten minste twee oorkonden uitgevaardigd. Het belangrijkste document dat van Norbert bewaard bleef is de oorkonde van 29 oktober 1129⁵⁾, waarin hij het Onze-Lieve-Vrouweklooster te Maagdenburg aan zijn volgelingen overdraagt.

Een tweede korte oorkonde van Norbert uit 1130 bleef slechts toevallig in afschrift bewaard. Zij behandelt de overdracht van het hospitaal bij het Onze-Lieve-Vrouweklooster aan de premonstratenzers⁶⁾.

Slechts twee oorkonden met Norbert als oorkonder gedurende een achtjarig pontificaat, is natuurlijk uitzonderlijk weinig. Gedeeltelijk is deze karige oogst te verklaren door de langdurige afwezigheden van Norbert uit zijn bisschopsstad. Blijkbaar bezat Norbert te Maagdenburg geen eigen kanselarij en deed hij voor de weinige documenten die hij op schrift wilde laten stellen beroep op het scriptorium van het benedictijnerklooster Berge bij Maagdenburg⁷⁾. Toch had hij, indien hij het nodig oordeelde, gemakkelijk een kanselarij kunnen oprichten met benedictij-

⁴⁾ W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 112-114.

⁵⁾ Beste uitgave in het *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I (937-1192) uitg. F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, Maagdenburg, 1937, blz. 270-271, nr. 214. Regest in W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1975, LI, nr. 1-2, blz. 151, nr. 31. Bespreking in IDEM, *Norbertus* ..., blz. 279-286.

⁶⁾ Beste uitgave in het *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, blz. 279, nr. 222. Regest in W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden* ..., nr. 36. Bespreking IDEM, *Norbertus* ..., blz. 362-375.

⁷⁾ W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 280.

nen of eigen confraters, of persoonlijke secretarissen kunnen aanstellen zoals Bernhard van Clairvaux.

Gedurende de Romereis van 1132-1133 was Norbert de voornaamste figuur in het gevolg van Lotharius III en hij heeft dan ook gedurende twee maanden, nl. in juni en juli 1133, de functie uitgeoefend van plaatsvervangend aartskanselier voor Italië⁸⁾. Als zodanig was hij wellicht betrokken bij het opstellen van de omstreden omzendbrief van Lotharius waarin Anacletus werd veroordeeld⁹⁾.

Hiermee is reeds alles gezegd over Norberts literaire activiteit. Toch werden in de loop der tijden nog heel wat meer teksten aan Norbert toegeschreven, die hier in het kort moeten worden besproken daar ze steeds weer opnieuw ten onrechte als zodanig worden aangehaald.

Zo drukte J. Le Paige in 1633 een tekst af met een ingewikkelde regeling van de armenzorg¹⁰⁾, die in de meeste biografieën aan Norbert wordt toegeschreven. Hij noemt dit een oorkonde, maar ze bevat noch oorkonder, noch bestemming, noch begin-, noch slotprotokol.

Een bestemming van de tiende van alle inkomsten voor de armenzorg gedurende het leven van Norbert, is op zichzelf geenszins onmogelijk. Ook te Affligem trof de eerste abt Fulgentius († 1122) zulke bepaling¹¹⁾.

⁸⁾ W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 549-557: *Norbertus als plaatsvervangend aartskanselier voor Italië*.

⁹⁾ *Ibidem*, blz. 535-537.

¹⁰⁾ Inc.: *Decimae Deo ad hospitale de omni possessione ...; Expl.: ... per dies septem remaneant, sed post refectionem abeant*. Uitg. J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 394-395; Ch.-L. HUGO, *La vie de S. Norbert* ..., Luxemburg, 1704, blz. 255, noot 20, met een Franse vertaling, *ibidem*, blz. 208-209. Deze tekst werd eveneens als een werk van Norbert vermeld in de *Histoire littéraire de la France*, dl. IX, Parijs, 1759, blz. 249. Ook in de *AA. SS.*, dl. 1 juni, blz. 836 D werd hij bij de *Annotata* afgedrukt, met verwijzing naar J. LE PAIGE, *Bibliotheca* ..., blz. 304, waar wel andere zogenaamde werken van Norbert worden opgesomd, maar niet de tekst over de armenzorg. G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert* ..., de II, Tongerlo, 1928, blz. 213, beweert de tekst af te drukken uit een «Mss. de la Biblioth. de Laon, *Res Praemonstratenses*, t. I, p. 182: *Eleemosynae Norbertinae, ex vetustiss. eccl. Praem. cartulario*. Hiermee is echter niet het cartularium van Prémontré bedoeld uit de 13de eeuw (SOISSONS, *Bibliothèque municipale*, nr. 7). Tenslotte brengt F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 201-202, nog maar eens een Franse vertaling van deze zogenaamde oorkonde, waarvan hij de authenticiteit verdedigt met argumenten, die eerder het tegendeel bewijzen (blz. 202-203).

¹¹⁾ Uitg. H.-P. VANDERSPEETEN, in *Analecta Bollandiana*, 1885, IV, blz. 252-256, zie blz. 254: «... de tota possessione nostra, decimam partem et ad pauperum usum nos daturus sponte propria statuimus». Eveneens uitgegeven in E. DE MARNEFFE, *Cartulaire de l'abbaye d'Affligem et des monastères qui en dépendaient*, Leuven, 1894-1896, blz. 8-11, nr. IV. Over dit pactum ook C. COPPENS, *De armenzorg te Affligem, in Affligemensia*, 1950, VII, blz. 159 en Ch. DEREINE, *La spiritualité «apostolique» des premiers fondateurs d'Affligem (1083-1100)*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1959, LIV, blz. 47, 53-54 en 56.

Het is eerder de manier waarop die hier wantrouwen wekt. De tekst van Affligem, die evenmin de vorm van een oorkonde vertoont¹²⁾, straalt de oorspronkelijke evangelische spiritualiteit van de stichters uit, wat geenszins het geval is in de premonstratenzer tekst.

In de *Vita A* was er reeds sprake van armenzorg voor een groep van meer dan 500 armen in 1126; in de *Vita B* wordt melding gemaakt van een *domus hospitalis* en de regeling van de armenzorg wordt meer gecompliceerd¹³⁾. In deze tekst, die ongetwijfeld nog later te plaatsen is, worden de schenkingen aan de armen op een zeer ingewikkelde wijze gereguleerd¹⁴⁾. Deze nutteloze juristerij is zeker in tegenspraak met de geest van Norbert en er is geen enkele reden om deze tekst aan hem toe te schrijven.

2. Norberts brieven

Geen enkele brief van Norbert bleef bewaard. Toch moet hij ten minste twee brieven hebben geschreven om meer informatie te vragen over de dubbele pausverkiezing op 14 februari 1130¹⁵⁾. Uit het antwoord van aartsbisschop Walter van Ravenna en bisschop Hubert van Lucca wordt het immers duidelijk dat Norbert hun om inlichtingen had gevraagd. Weliswaar worden beide Italiaanse brieven door Franz-Josef Schmale als vervalsingen afgewezen¹⁶⁾, maar dat standpunt blijft o.i. nog onvoldoende bewezen.

Eveneens schreef Norbert een brief aan paus Honorius II om de bekrachtiging te vragen van de overdracht van het Onze-Lieve-Vrouweklooster aan zijn volgelingen. Dit blijkt uit de bul die hem in 1129 werd gegeven^{16a)}.

3. Norberts traktaten

In de oudere literatuur vindt men een hele reeks traktaten, die aan

¹²⁾ Ook hier ontbreekt het begin- en eindprotokol.

¹³⁾ Zie daarover W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 124.

¹⁴⁾ Een vergelijkbare evolutie vindt men in de abdij van Flône, waar de stichters blijkbaar vanaf het ontstaan een gastenhuis bouwden en er o.m. tienden aan toekenden, zie de oorkonde van 1092, uitg. EVRARD, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1892, XXIII, blz. 282-285, nr. 1. In 1118 zagen ze zich genoodzaakt de budgetten te scheiden, *ibidem*, blz. 288-290, nr. V. Daarover Ch. DEREINE, *Les Chanoines réguliers au diocèse de Liège avant Saint Norbert*, Brussel, 1952, blz. 112-113.

¹⁵⁾ W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 388-399.

¹⁶⁾ *Ibidem*, blz. 388, noot 53.

^{16a)} *Ibidem*, blz. 326.

Norbert worden toegeschreven, doch steeds zonder bewijs. Zij tonen enkel aan hoe vurig zijn volgelingen ernaar hebben verlangd zijn opvattingen te kennen en hoe weinig objectief ze waren om hun verlangens niet voor werkelijkheid te nemen.

J. Le Paige verwees in 1633 naar een aantal ongedrukte interpretaties van boeken van de H. Schrift, die zich in de bibliotheek van Kappenberg bevonden. Daarnaast zou Norbert drie boeken *De visionibus et revelationibus* hebben geschreven over eigen ervaringen te Keulen en elders. Ook vermeldt hij *Sermones de obitu Sanctorum ad populum*, waarvoor hij Willem Eysengrenius¹⁷⁾ als zegsman aanhaalt.

Daarmee niet tevreden citeert hij nog een *De brevitae et caducitate*¹⁸⁾ *vitae humanae*, *De suavissimo Christi jugo*, *De restitutione regularis vitae ac disciplinae* en tenslotte een *Opus pro defensione Innocentii papae secundi*. De laatste titel toont aan dat Norberts activiteit ten voordele van Innocentius II, die trouwens ook in de *Vita B* kort wordt vermeld¹⁹⁾, enigszins bekend was gebleven. De overige titels zijn wellicht enkel de neerslag van de wensdromen van Norberts volgelingen. Volgens J. Le Paige gingen al deze werken door het oorlogsgeweld verloren en bleef daaruit alleen het *Sermo Norberti* bewaard²⁰⁾.

De lijst van J. Le Paige, zelf afhankelijk van Willem Eysengrein, werd door latere auteurs gretig overgenomen en door sommigen nog uitgebreid.

Aubertus Miraeus steunde eveneens op W. Eysengrein en meldt, zoals Le Paige, dat Norbert verscheidene werken schreef, waarvan alleen het *Sermo* bewaard bleef²¹⁾.

De passage over Norberts werken in de *Maxima bibliotheca veterum Patrum* is letterlijk overgenomen uit Aubertus Miraeus en de tekst van het *Sermo* daarin afgedrukt is afhankelijk van J. Le Paige²²⁾.

¹⁷⁾ Bedoeld is het zeldzame werk van Willem EYSENGREIN, *Catalogus testium veritatis locupletissimus, omnium orthodoxae Ecclesiae Doctorum, extantium et non extantium, publicorum et in bibliothecis latentium, qui adulterina Ecclesiae dogmata ... in hunc usque diem ... impugnarent, ... seriem complectens*, Dilingen, 1565, in-4°.

¹⁸⁾ Het woord *caducitas* in deze betekenis klinkt niet bepaald twaalfde-eeuws.

¹⁹⁾ *Vita B*, AA. SS. dl. I juni, blz. 842 F-843 A, nr. 112.

²⁰⁾ J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 304.

²¹⁾ A. MIRAEUS, *Bibliotheca ecclesiastica*, Antwerpen, 1639, in-fol., blz. 245.

²²⁾ *Maxima bibliotheca veterum Patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum* ..., dl. XXI, Lyon, 1677, in-fol., blz. 118-119.

I.G. Olearius vermeldt eveneens het *Sermo Norberti*, maar ook drie boeken visioenen en verscheidene homiliëen als Norberts werken²³).

De premonstratenzer van Floreffe, die in 1728 de kroniek der abten van Floreffe opstelde, was van mening dat Norbert *De visionibus suis libri tres* had geschreven en *Sermones de obitu sanctorum*²⁴).

Eveneens binnen de premonstratenzerorde verscheen in 1742 een handboek waarin in twintig punten wordt opgesomd wat Norbert aan de regel van Augustinus zou hebben toegevoegd²⁵). Het *Sermo* wordt afgedrukt, wellicht naar de uitgave van J. Le Paige, en onder de titel *Monita spiritualia* van Norbert worden een aantal hoofdstukken weergegeven uit Alcuinus *De virtutibus*. Daarna volgen nog de zeven *Divi Norberti illustria dicta sive spirituales regulae*²⁶).

J. Hartzheim haalde in 1747 vier werken van Norbert aan, waaronder één nieuwe titel opduikt, nl. *Ad Agnem sanctimoniam Coloniensem*²⁷).

De *Histoire littéraire de la France* compileerde de werken van J. Le Paige en Ch.-L. Hugo. Bij de bewering van J. Le Paige dat Norbert op meerdere bijbelboeken exegetische verklaringen schreef die te Kappenberg zouden berusten, stellen de auteurs toch wel even de pertinente vraag hoe het komt dat zijn volgelingen deze werken ongedrukt lieten. Zouden ze misschien sedertdien erkend hebben dat die werken niet van Norbert waren²⁸)? Deze kritische opmerking verhindert hen echter niet alle overgeleverde titels over te nemen en er nog bij te voegen dat Norbert een groot aantal brieven schreef over het dogma, de moraal, over kerkelijke en politieke zaken, samen met ascetische redevoeringen en synodale decreten, want zulke werken waren onmisbaar

²³) I.G. OLEARIUS, *Bibliotheca scriptorum ecclesiasticorum tomis duobus edita* ..., Jena, 1711, 2 dln in 1 vol., in-8°, blz. 34.

²⁴) Uitg. J. BARBIER, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1871, VIII, blz. 420.

²⁵) D. ALBRECHT, *Manuale canonicorum praemonstratensium* ..., Straatsburg, 1742, blz. 29. Hiermede wil de auteur o.m. eeuwige onthouding en vasten opleggen. De voorschriften komen grotendeels uit de statuten, de *Vita Norberti* en het *Sermo*, doch de verwijzingen, uitdrukkelijk bedoeld om het auteurschap van Norbert te bewijzen, zijn vaag en soms onjuist. De twintig punten werden nogmaals opgesomd in F. PETIT, *La dévotion à St. Norbert au XVIIe et au XVIIIe siècles*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1973, XLIX, nr. 3-4, blz. 207-209, die meent (blz. 209) dat D. Albrecht de authentieke geest van Norbert weergaf.

²⁶) D. ALBRECHT, o.c., blz. 46-47.

²⁷) J. HARTZHEIM, *Bibliotheca Coloniensis in qua vita et libri typo vulgati et manuscripti recensentur omnium archi-dioceseos Coloniensis, ducatum Westphaliae, Angariae, Moersiae, Cliviae ... scriptorum*, Keulen, 1747, in-fol., blz. 258.

²⁸) *Histoire littéraire de la France*, dl. IX, Parijs, 1759, blz. 249.

voor een ordestichter, een Duits aartsbisschop en een hervormer van de geestelijkheid²⁹⁾!

In 1826 publiceerde E.G. Graff het *Tractatus Norpterti de virtutibus* met een middelhoogduitse vertaling³⁰⁾ uit de veertiende-eeuwse codex 237, fol. 46-48, van Indersdorf³¹⁾, nu te München als clm 7637³²⁾.

Abt Godefroid Madelaine haalde in 1886 nog maar eens de hele reeks werken van Norbert aan, waaronder zelfs een officie van de Onbevleete Maagd Maria, dat de ordestichter aldus lang voor de afkondiging van dat dogma³³⁾ zou hebben opgesteld en waarvan één aanroeping zou zijn bewaard gebleven³⁴⁾. G. Madelaine is voor de lijst van Norberts werken afhankelijk van J. Le Paige en van de *Histoire littéraire de la France*³⁵⁾. Ondanks de kritische studies die ondertussen waren verschenen, herhaalde hij vrijwel letterlijk nogmaals deze beweringen in zijn uitgave van 1928³⁶⁾, die op grote schaal in de premonstratenzerorde werd verspreid.

Pas op het einde van de 19de eeuw begon het kritisch onderzoek vruchten af te werpen. Johann Kelle beschreef voor het eerst nauwkeurig hoe het zogenaamde traktaat van Norbert over de deugden in feite de eerste negen hoofdstukken weergeeft van een werk van Alcuinus († 804), nl. het *De virtutibus et vitiis liber ad Widonem comitem*³⁷⁾. Alleen werd in de codex van Indersdorf bij de Duitse vertaling het hoofdstuk 5, *De lectionis studio* weggelaten tussen *De spe* en *De caritate*. In de Latijnse tekst, die in het handschrift volgt, staat dit hoofdstuk wel³⁸⁾.

²⁹⁾ *Ibidem*, blz. 250.

³⁰⁾ *Uebersetzung der ersten Abschnitte des tractatus Norpterti de virtutibus aus dem 12ten Jahrhundert*, in *Diutiska. Denkmäler deutscher Sprache und Literatur*, dl. I, Stuttgart en Tübingen, 1826, blz. 281-291.

³¹⁾ Augustijnerabdij, gesticht in 1120, Beieren, zie L.H. COTTINEAU, *Répertoire topobibliographique* ..., dl. I, Mâcon, 1935, kol. 1454; R. BAUERREISS, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. 5, Freiburg i.Br., 1960, kol. 643.

³²⁾ Aldus J. KELLE, *Geschichte der deutschen Litteratur von den ältesten Zeit bis zum dreizehnten Jahrhundert*, dl. II, Berlijn, 1896, blz. 81.

³³⁾ Op 8 december 1854 door Pius IX.

³⁴⁾ G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert* ..., Rijsel, 1886, blz. 457-459.

³⁵⁾ Hieruit schreef hij letterlijk de kritische opmerking af die zojuist werd geciteerd (blz. 458), doch zonder zijn bron te vermelden.

³⁶⁾ G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert* ..., dl. II, Tongerlo, 1928, blz. 124-125.

³⁷⁾ Uitg. J.P. MIGNE, P.L., 101, Parijs, 1851, kol. 614-619. Zie over de handschriften M.W. BLOOMFIELD, B.-G. GUYOT, D.R. HOWARD en T.B. KABEALO, *Incipits of Latin Works on the virtues and vices, 1100-1500 A.D.*, Cambridge (Mass.), 1979, nrs 1442, 3593 en 5257. Over de bronnen van Alcuinus, zie H. ROCHAS, *Le «Liber de virtutibus et vitiis» d'Alcuin. Note pour l'étude des sources*, in *Revue Mabillon*, 1951, XLI, nr. 166, blz. 77-86.

³⁸⁾ J. KELLE, o.c., blz. 81; G. EHRSIMANN, *Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters*, dl. II: *Die mittelhochdeutsche Literatur*, 1. *Frühmittelhochdeutsche Zeit*, München, 1922, blz. 77.

Deze ontdekking heeft Leon Goovaerts niet verhinderd in 1899 toch nog negen werken van Norbert op te sommen, hoewel hij het *De virtutibus* niet meer vermeldt³⁹⁾.

Ook Alfons Zak nam in zijn *St. Norbertus-Album* van 1920 nogmaals de tien werken van Norbert op en publiceerde een Duitse vertaling van al deze geschriften, het *De virtutibus* inbegrepen, zonder de authenticiteit in vraag te stellen⁴⁰⁾.

Emiel Valvekens kwam uiteindelijk in 1943 tot de vaststelling dat geen enkel werk met zekerheid aan Norbert kan worden toegeschreven⁴¹⁾.

Men kan zich afvragen of het nuttig is al deze vermeende geschriften van Norbert nogmaals te bespreken om steeds weer tot de bevinding te komen dat ze hoogstwaarschijnlijk inauthentiek en historisch waardeloos zijn. Zou men ze niet beter doodzwijgen en hopen dat men na vier eeuwen eindelijk zal ophouden Willem Eisengrein na te schrijven? Maar wanneer men dan merkt dat zelfs geleerden als Yves Congar beweren dat Norbert een *De sacerdotio* heeft geschreven⁴²⁾ en blijkbaar ook geloof hechten aan de authenticiteit van de korte spreken over het priesterschap⁴³⁾ die men hem toeschrijft, kan men het debat nog niet als gesloten beschouwen. Men moet immers terecht vrezen dat de epigonen van Congar die vergissingen gaan vulgariseren en onuitroeibaar maken.

4. Norberts sermoenen

Ook hier blijkt de balans volkomen negatief te zijn. Geen enkel sermoen kan met zekerheid aan Norbert worden toegeschreven, hoewel dat tot op heden nog regelmatig gebeurt.

Vooreerst is er de verdedigingsrede die Norbert zou gehouden hebben te Fritzlar op 28 juli 1118 en die werd overgeleverd in de *Vita*

³⁹⁾ L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré*, dl. I, Brussel, 1899, blz. 626-627.

⁴⁰⁾ A. ZAK, *St. Norbertus-Album. Festschrift zum Jubiläum des Prämonstratenser-Ordens (1120-1920)*, Lilienfeld, 1920, blz. 70-92: *Schriften des hl. Norbert*.

⁴¹⁾ E. VALVEKENS, *Norbert van Gennep*, Brugge, 1943, blz. 130-131, noot 16.

⁴²⁾ Y. CONGAR, *Modèle monastique et modèle sacerdotal en Occident de Grégoire VII (1073-1085) à Innocent III (1198)*, in *Mélanges R. Labande*, Poitiers, 1975, blz. 159. Hij meende daarbij te mogen steunen op M. FITZTUM, *Die Christologie der Prämonstratenser im 12. Jahrhundert*, Plan bei Marienbad, 1939, blz. 23, en voor de eucharistische devotie van de premonstratenzers op F. PETIT, *La spiritualité des Prémontrés aux XIIe et XIIIe siècles*, Parijs, 1947, blz. 225-233.

⁴³⁾ Zelfs F. PETIT, *La dévotion à St. Norbert au XVIIe et au XVIIIe siècles*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1973, XLIX, nr. 3-4, blz. 211, houdt deze spreken niet meer voor authentiek.

*Norberti*⁴⁴). Het is duidelijk dat de hagiografen daar een mooi rhetorisch werkstukje hebben opgesteld. Zij hebben weergegeven wat ze dachten dat Norbert in zulke omstandigheden zou kunnen hebben gezegd. Vanzelfsprekend moest die rede Norbert zegevierend uit het strijdperk doen treden en zijn aanklagers beschamen. Het is mogelijk dat Norbert zich te Fritzlar heeft verdedigd en dat kan zelfs gedeeltelijk gebeurd zijn met de argumenten die zijn biografen aanvoerden, maar het zou niet objectief zijn in deze verdedigingsrede authentieke *verba Norberti* te willen zien. Toch zijn er ook nu nog voortdurend auteurs die daaruit Norberts theologie en spiritualiteit willen distilleren.

Een tweede sermoen dat aan Norbert wordt toegeschreven, is de rede die hij bij zijn terugkeer te Maagdenburg na de opstand van juni-juli 1129 zou hebben gehouden⁴⁵). Deze redevoering werd uitgegeven door Charles-Louis Hugo⁴⁶), die beweert ze gevonden te hebben in een codex waarin fragmenten van de *Vita Norberti* stonden en alle brieven van generaal-abt Gervasius (1209-1220). In navolging van G. Madelaine⁴⁷), noemde ook Dietrich Claude deze rede nog een voorbeeld van diplomatische matiging⁴⁸). J.B. Schneyer nam haar op in zijn verzamelwerk als een sermoen van Norbert⁴⁹).

Het gaat hier om een stukje devotionele rhetoriek, van veel mindere kwaliteit dan het voorgaande en zonder historische waarde. Geen enkel konkreet feit wordt er in vermeld. De onenigheid te Maagdenburg wordt aan de invloed van de duivel toegeschreven, wat op zichzelf niet in tegenspraak is met de mentaliteit van de twaalfde eeuw. Minder geloofwaardig lijkt de uitspraak van Norbert dat de eensgezindheid (*concordia*) noodzakelijk is voor de «*felicitas publica*». Even bevreemdend klinkt het waar hij zegt dat de Maagdenburgers niet zijn persoon, maar het priesterschap als zodanig geweld hebben aangedaan. Deze abstracties

⁴⁴) *Inc.*: (*Vita A*) «Si de praedicatione impetor ...»; (*Vita B*) «Si de religione impetor ...»; *Expl.*: «... sed tunicam pelliciam fecit et dedit.» — *Vita A*, MGH. SS., XII, blz. 763; *Vita B*, AA. SS., dl. I, juni, blz. 814 BC.

⁴⁵) *Inc.*: «Dolens a vobis discesseram, fraters, sed propitia Dei clementia ...; *Expl.*: ... quatenus uno ore honorificetur Deus nunc et semper. Amen».

⁴⁶) Ch.-L. HUGO, *La Vie de S. Norbert* ..., Luxemburg, 1704, blz. 354-355.

⁴⁷) G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert* ..., dl. II, Tongerlo, 1928, blz. 215-216: Appendix XI (bij D. Claude ten onrechte App. 9).

⁴⁸) D. CLAUDE, *Geschichte des Erzbistums Magdeburg*, dl. II, Keulen, Wenen, 1975, blz. 12.

⁴⁹) J.B. SCHNEYER, *Repertorium der lateinischen Sermonen des Mittelalters für die Zeit von 1150-1350*, dl. 4, Münster (Westfalen), 1972, blz. 390.

lijken minder goed te passen in die tijd, evenals de staatsleer en de clericale opvattingen die er aan ten grondslag liggen.

Een Duitse vertaling van deze toespraak werd in 1920 gepubliceerd door Alfons Zak⁵⁰⁾.

J. Le Paige wees nog een ander sermoen van Norbert aan⁵¹⁾, dat ook onlangs door J.B. Schneyer werd vermeld⁵²⁾, doch in feite weerom een passage is uit de *Vita Norberti*. Het is nl. de letterlijke weergave van een toespraak die Norbert bij een verzoeningspoging te Moustier-sur-Sambre⁵³⁾ zou hebben gehouden⁵⁴⁾. Andermaal heeft men hier dus een passage uit de *Vita Norberti*, die uiteraard maakwerk is van de hagiograaf en opgesteld ten minste dertig jaar na de feiten, verheven tot een *sermo Norberti*.

Tenslotte is er het meest bekende *Sermo Norberti*, de afscheidsrede die Norbert bij zijn vertrek uit Prémontré in 1126 zou hebben gehouden⁵⁵⁾. Sommige auteurs hebben er zelfs zijn geestelijk testament van gemaakt⁵⁶⁾. Deze tekst is even vaag als de vorige en even waardeloos voor de kennis van Norbert en de ordesgeschiedenis. Toch gaan steeds opnieuw stemmen op om de authenticiteit van deze rede te verdedigen. De liefde voor Norbert blijkt soms groter te zijn dan de waarheidsliefde.

De studie van de handschriften laat niet toe zeer ver in de tijd op te klimmen. Ten onrechte meende P.C. Boeren dat het *Sermo* in het midden van de 13de eeuw reeds algemeen verbreid was⁵⁷⁾. François Petit meende bij Adam van Dryburg († 1212) een zinspeling te vinden op dit *Sermo*

⁵⁰⁾ A. ZAK, *St. Norbertus-Album*, Lillienfeld, 1920, blz. 90, met verwijzing naar het werk van Ch.-L. HUGO, *La Vie de S. Norbert* ..., Luxemburg, 1704, blz. 354, en naar het Gallicaanse premonstratenzerbrevier, gedrukt te Nancy in 1786, op datum 17 juli.

⁵¹⁾ Inc.: «Viri fratres, dominus noster Jesus Christus cum discipulos suos ad praedicandum mitteret ...»; Expl.: «... ipsius voluntati ex integro et devoto affectu acquiescere». J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 370. De hier gepubliceerde *Vita Norberti* is een navertellen van de twaalfde-eeuwse *Vita B*.

⁵²⁾ J.B. SCHNEYER, *Repertorium* ..., dl. 4, blz. 390, met verwijzing naar de druk bij J.P. MIGNE, *P.L.*, 170, kol. 1357-1358.

⁵³⁾ *Monasterium*, prov. en arr. Namen.

⁵⁴⁾ *Vita A*, MGH., SS., XII, blz. 676; *Vita B*, AA. SS., dl. I, juni, blz. 818 BC.

⁵⁵⁾ Inc.: «Hortamur vos, fratres dilectissimi, ad sedulam Dei ...»; Expl.: «Hoc vobis pie tribuat qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per infinita saeculorum saecula. Amen». Zie daarover ook W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 121-123.

⁵⁶⁾ Bijvoorbeeld Willy-Paul ROMAIN, *Saint Norbert, un européen*, Lyon, Parijs, 1959, blz. 183-192: Chap. X: *Le testament*. Hierbij werd de auteur wellicht geïnspireerd door C.-L. HUGO, *La Vie de S. Norbert*, Luxemburg, 1704, blz. 202: «L'exhortation qu'il leur fit avant que de les quitter fut comme le testament d'un Père ...».

⁵⁷⁾ P.C. BOEREN, *De oudste oorkonden der abdij Rolduc en de Annales Rodenses*, 's-Gravenhage, 1949, blz. 173.

Norberti⁵⁸). Het gaat echter slechts om een citaat dat schijnt afkomstig te zijn van abt Pastor (4de-5de eeuw) en dat in het *Sermo* wordt geparafraseerd als: «... qui litigiousus vel querulosus est, *verus monachus non est*⁵⁹). Welnu, Adam van Dryburg, sprekend over de specifieke kledij van de geestelijken, zegt: «Qui haec indumenta non habet, *vere monachus vel canonicus non est*»⁶⁰). Enkel de tweede helft van de zin vertoont dus gelijkenis, de context is totaal verschillend en het gaat hier om een citaat dat Adam van Dryburg elders kan gelezen hebben dan in het *Sermo Norberti*.

J.C. vander Sterre publiceerde in 1656 het *Sermo* met behulp van drie handschriften, die hij slechts summier beschreef als afkomstig uit Knechtsteden (Nordrhein Westfalen), uit Saksen en uit Frankrijk⁶¹).

Het oudste nog bestaande handschrift schijnt te dateren uit 1494 en is afkomstig uit Mariëngaarde (Friesland)⁶²). Daarin werd slechts de eerste bladzijde van het *Sermo* afgeschreven. De tekst houdt op in het midden van de eerste kolom, terwijl de rest van de bladzijde blanco bleef⁶³). Daarnaast bleven in de abdij-bibliotheek van Tepl (Bohemen) drie afschriften op papier bewaard, respectievelijk daterend uit het begin der 17de eeuw, uit 1722 en 1850⁶⁴).

Lang tevoren echter was het *Sermo* reeds gedrukt en wellicht voor het eerst in 1504 in het Saksische premonstratenzer brevier, waarvan in 1930 nog twee exemplaren bestonden, nl. een te Averbode en een in de bibliotheek van het Onze-Lieve-Vrouweklooster te Maagdenburg⁶⁵). Het exemplaar van Averbode ging verloren in de brand van 29 december 1942 en het Maagdenburgse schijnt eveneens onvindbaar.

Hieronymus Hirnhaim, abt van Strahov († 1679), schreef over het

⁵⁸) F. PETIT, *Ad viros religiosos. Quatorze sermons d'Adam Scot*, Tongerlo, 1934, blz. 20.

⁵⁹) Zie de verwijzingen in W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 123, noot 62.

⁶⁰) ADAM PRAEMONSTRATENSIS, *De ordine et habitu et professione canonicorum ordinis Praemonstratensis*, P.L., 198, kol. 467.

⁶¹) J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti, canonicorum Praemonstratensium patriarchae* ..., Antwerpen, 1656, blz. 261-270; zie blz. 261: «Ad varia vetusta Exemplaria recensitus». De uitgave van J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 402-404, vermeldt geen bron.

⁶²) BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Handschriftenkabinet, nr. 6717-6721.

⁶³) Fol. 122-122 vo.

⁶⁴) Milo NENTWICH, *Zur Geschichte des Tepler Stiftsbibliothek*, in *Beiträge zur Geschichte des Stiftes Tepl*, Marienbad, 1917, blz. 100 (Codex 79); blz. 108 (Codex 141) en blz. 112 (Codex 181). Deze handschriftenbeschrijving door de bibliothecaris van Tepl is te vinden in de Staatsbibliotheek te München.

⁶⁵) Aldus A. ZAK, *Der heilige Norbert*, Wenen, 1930, blz. 84.

Sermo zin per zin een lang kommentaar⁶⁶), dat eveneens veel succes kende in de premonstratenzerorde. Daaruit werden uittreksels gemaakt in verscheidene abdijen⁶⁷). Hirnhaim was een tegenstander van alle profane wetenschap en heeft als zodanig ook aan de Norbertus-studie een slechte dienst bewezen⁶⁸).

Aan Prof. Dr. Placide Lefèvre komt de verdienste toe voor het eerst genoeg waarheidsliefde aan de dag te hebben gelegd om de authenticiteit van het *Sermo Norberti* af te wijzen⁶⁹).

Tenslotte moet aan het einde van dit overzicht van de zogenaamde sermoenen van Norbert nog worden vermeld dat in het grote verzamelwerk van Johann Baptist Schneyer, waarin alle Latijnse sermoenen tussen 1150 en 1350 werden opgetekend, nog steeds drie sermoenen van Norbert voorkomen⁷⁰). Uiteraard was het bij zulke grootse onderneming totaal uitgesloten een studie te ondernemen betreffende de authenticiteit van deze sermoenen; anderzijds blijft het spijtig dat deze vermelding voor sommige auteurs aanleiding kan zijn om verder te gaan met het overleveren van onjuiste inlichtingen van de ene generatie op de andere, zodat deze moeilijk kunnen worden uitgeroeid.

Volledigheidshalve moet hier nog worden vermeld dat er behalve het zeer verspreide *Sermo Norberti* nog een onuitgegeven tekst bestaat onder de titel *Exhortatio seu sermo S. Patris Norberti ad Hugonem socium*. Deze was afkomstig uit de nagelaten documenten van Gregorius van Laerhoven, pastoor van Roosendaal en norbertijn van Tongerlo, en kwam na diens dood terecht in het archief van de abdij⁷¹). Met de hulp

⁶⁶) H. HIRNHAIM, *S. Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, candidissimae religionis canonicorum Praemonstratensium fundatoris ac patriarchae sermo ad eosdem Praemonstratenses filios quondam dictus et scriptus, recenter vero enucleatus ab Hieronymo Hirnhaim* ..., Praag, 1676, in-fol., 779 blz. Dit werk ontbreekt in de grote Belgische bibliotheken. Het is wel te vinden in enkele abdijsbibliotheken, o.m. te Averbode en te Tongerlo.

⁶⁷) Bijvoorbeeld in het papierhandschrift uit de 17de eeuw, vermeld in de *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, dl. 19: Amiens, Parijs, 1893, blz. 147, nr. 309.

⁶⁸) Zie over hem L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré*, dl. I, Brussel, 1899, blz. 389-390, en vooral het degelijk en genuanceerd artikel van U.G. LEINSLE, *Abt Hieronymus Hirnhaim. Zur Wissenschaftskritik des 17. Jahrhunderts*, in *Analecica Praemonstratensia*, 1979, LV, nr. 3-4, blz. 171-195; over het *Sermo* vooral blz. 193.

⁶⁹) In zijn bespreking van Elie MAIRE, *Saint Norbert* (Collection «Les Saints»), Parijs, Victor Lecoffre, 1922, in-12°, XII-205 blz., verschenen in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1923, XIX, blz. 218-220.

⁷⁰) J.B. SCHNEYER, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für den Zeit von 1150-1350*, dl. 4, Münster (Westfalen), 1972, blz. 389-390.

⁷¹) Handschrift nr. 123.

van Godefroid Madelaine wist Ambrosius Erens aan te tonen dat deze zogenaamde twaalfde-eeuwse *exhortatio* grotendeels afhankelijk was van de *Imitatio Christi*⁷²⁾! Degene die er bovenstaande titel aan gaf, heeft dus meer dan lichtvaardig gehandeld. Gelukkig werd de vervalsing ontdekt voor de publikatie.

5. Norberts kernspreuken

Voor zover bekend schijnen deze zeven spreuken terug te gaan op de jezuïet Amabilis Bonnefons, een hagiograaf uit de 17de eeuw⁷³⁾. De eerste twee zijn gericht tegen het hofleven en zouden dus wel misstaan in de mond van Norbert, die met uitzondering van elf jaar (1115-1126) regelmatig aan de hoven van Frederik I van Keulen en van de Duitse koningen heeft verbleven. De andere waarschuwen tegen de boze wereld en prijzen een strenge ascese aan. Deze spreuken werden niet uit de *Vita Norberti* gelicht, doch wellicht door A. Bonnefons opgesteld. Zij maken geen enkele kans op authenticiteit, wat zelfs door François Petit werd toegegeven⁷⁴⁾.

In handschriftelijke vorm komen de *Septem illustria dicta S ... Norberti* ... voor in codex 181 van Tepl, die echter slechts uit 1850 dateert⁷⁵⁾. Men vindt ze uitgegeven door Dionysius Albrecht in zijn *Manuale* van 1742⁷⁶⁾ en in Duitse vertaling door Alfons Zak in het *St. Norbertus-Album* van 1920⁷⁷⁾ en in zijn beide Norbert-biografieën van 1900 en 1930⁷⁸⁾.

B. DE BRONNEN OVER NORBERT

Terwijl het onderzoek naar de geschriften van Norbert zelf niets bruikbaar opleverde tenzij twee oorkonden, bleven gelukkig heel wat

⁷²⁾ A. ERENS, L'«*exhortatio*» de S. Norbert, in *Analecta Praemonstratensia*, 1926, II, blz. 87-88. Daarover ook IDEM, *De valsche stichtingskronijk van Tongerlo*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1929, V, blz. 370.

⁷³⁾ Naar hem verwijzen D. ALBRECHT, *Manuale canonicorum praemonstratensium* ..., Straatsburg, 1742, blz. 47 en F. Petit, zie noot 43.

⁷⁴⁾ Zie noot 43.

⁷⁵⁾ M. NENTWICH, o.c., blz. 113, Codex 181, nr. 5.

⁷⁶⁾ D. ALBRECHT, o.c., blz. 46-47: *Septem divi Norberti illustria dicta et spirituales regulae*.

⁷⁷⁾ Blz. 75-76, zonder bronvermelding.

⁷⁸⁾ *Der heilige Norbert, Herr von Gennep, Stifter des Prämonstratenserordens und Erzbischof von Magdeburg. Ein Lebensbild*, Wenen, 1900, in-12°, blz. 258, en *Der Heilige Norbert. Ein Lebensbild*, Wenen, 1930, in-12°, blz. 190-191.

bronnen over hem bewaard. Het mag dan ook verwonderlijk heten dat van deze bronnen vroeger nooit een inventaris werd opgemaakt, noch van de archivalische, noch van de verhalende bronnen.

1. De oorkonden

Zoals hoger aangestipt bleven van Norbert als aartsbisschop en oorkonder slechts twee korte oorkonden bewaard. Daarnaast zijn er echter 120 waarin hij wordt genoemd als bestemming of getuige of in de loop van de *narratio*⁷⁹⁾. Daarvan werden er 59 gegeven gedurende Norberts leven, in feite tussen 1119 en 6 juni 1134. Deze zijn uiteraard van groter belang dan de vermeldingen na zijn dood. Daartussen vindt men vooreerst negen pauselijke bullen, drie van Honorius II (1124-1130) en zes van Innocentius II (1130-1143). Tegenpaus Anacletus II (1130-1138) schreef tweemaal aan Norbert.

Veruit de meerderheid van de oorkonden waarin Norbert voorkomt, zijn koningsoorkonden van Lotharius III van Supplinburg (1125-1137), nl. veertien, terwijl men in de oorkonden van zijn voorganger Hendrik V (1106-1125) Norberts naam, vreemd genoeg, slechts éénmaal terugvindt.

In de Franse koningsoorkonden van Lodewijk VI de Dikke (1108-1137) komt Norberts naam driemaal voor.

Bij de bisschopsoorkonden komen die van Bartholomeus van Laon (1113-1151) op de eerste plaats met acht vermeldingen. Tweemaal treft men zijn naam aan in de oorkonden van Burchard van Kamerijk (1114-1130), Lisiard van Soissons (1108-1126), Simon van Noyon (1123-1148) en Adalbert van Mainz (1110-1137). Slechts eenmaal vindt men hem vermeld in de bisschopsoorkonden van Albero van Luik (1123-1128), Liethard van Kamerijk (1131-1135), Herman van Augsburg (1096-1123) en Diederik van Münster (1118-1127).

In de oorkonden van lekenheren komt Norbert uiterst zelden voor. Dit is enkel het geval in twee oorkonden van graaf Godfried van Namen. Hieruit mag men allerm minst besluiten dat hij weinig door de adel werd gesteund. De verklaring voor dit op het eerste gezicht verwonderlijk feit, ligt vanzelfsprekend hierin dat de schenkingen aan kloosters steeds door de bevoegde bisschop werden bekrachtigd, terwijl de schenkers zelf in het

⁷⁹⁾ W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1975, LI, blz. 139-182, 122 nrs. Sedert 1975 verschenen enkele nieuwe uitgaven van de vermelde oorkonden en een tweetal nieuwe kwamen aan het licht. Over enkele jaren zal het wellicht nuttig zijn een supplement op deze lijst te publiceren.

begin der twaalfde eeuw nog slechts zelden over een eigen kanselarij beschikten.

2. *Obituaria en necrologia*

Ook van deze bronnen werd vroeger nooit een lijst opgemaakt. Een dodenrol, zoals die van Vitalis van Savigny⁸⁰), bleef spijtig genoeg over Norbert niet bewaard. Wel bestaan er ten minste 27 vermeldingen van zijn sterfdag in de dodenboeken opgesteld binnen en buiten de premonstratenzerorde⁸¹). Over Norberts persoon wordt hier zelden iets nieuws meegedeeld, doch het voorkomen van zijn naam in een dodenboek van een bepaalde abdij bewijst dat men daar om een of andere reden belang stelde in zijn overlijden.

Uit het huidige Duitse taalgebied stammen 17 van de 27 dodenboeken; zes uit Frankrijk en vier uit het huidige België. Behalve het overwicht der Duitse necrologia is hier nog opvallend dat 14 dezer dodenboeken buiten de premonstratenzerorde werden opgesteld en slechts 13 binnen de orde. Beide feiten wijzen er op dat Norbert bij zijn overlijden meer bekendheid genoot als aartsbisschop en rijksvorst dan als ordestichter.

3. *De verhalende bronnen*

Een lijst van verhalende bronnen over Norbert werd evenmin ooit opgemaakt. Enkel Johannes von Walter publiceerde in 1906 een korte lijst van 13 bronnen⁸²). In feite bleven 95 verhalende bronnen over de persoon van Norbert bewaard⁸³), doch in vele kronieken en annalen wordt hij uiteraard slechts terloops vermeld of op stereotiepe wijze. Ook hier kan men een groot overwicht vaststellen van bronnen uit het Duitse taalgebied.

Inzake de bronnenstudie blijft er nog veel werk te doen. Vooreerst werd nog geen eensgezindheid bereikt bij de historici omtrent de onderlinge afhankelijkheid tussen de *Vita Norberti A* (één hs.) en de *Vita Norberti B* (een 20-tal hss.), de twee uitvoerigste en belangrijkste bronnen voor zijn levensbeschrijving. Deze ingewikkelde vraag kan uiteraard in

⁸⁰) L. DELISLE, *Rouleau mortuaire du bienheureux Vital, abbé de Savigny*, Parijs, 1909.

⁸¹) Zie de lijst in W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. XV-XVI. Het necrologium van Averbode, daar op blz. XI vermeld als onuitgegeven, werd ondertussen gepubliceerd door G. SLECHTEN, in *Analecta Praemonstratensia*, 1981, LVII, blz. 176.

⁸²) J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, Leipzig, 1906, blz. VIII.

⁸³) Zie de lijst in W.M. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. XXXI-XXXIII.

het kader van dit algemeen overzicht niet aan bod komen⁸⁴). Wel kan men stellen dat de *Vita A* de meest inhoudrijke, de kortste en globaal genomen historisch de meest waardevolle en betrouwbare van beide biografieën is, terwijl de *Vita B* vrijwel geen nieuwe feiten bijbrengt, doch enkel moraliserende beschouwingen en wonderverhalen toevoegt en vaak de feiten onnodig amplificeert en interpreteert met rhetorische en stichtelijke bedoelingen. Aan de 15 voornaamste verhalende bronnen werd reeds een korte studie gewijd⁸⁵), doch ook andere zouden opnieuw vanuit de handschriften moeten worden bestudeerd.

Alleen daarvan immers is een vooruitgang in de Norbertstudie te verwachten en niet van een nutteloos steeds weer herschrijven van vroegere syntheses door auteurs die nooit zelf de bronnen hebben bestudeerd. Moge dit kort overzicht van de bestaande bronnen ertoe bijdragen deze gedachte, die voor historici een evidentie zou moeten zijn, in bredere kringen te doen aanvaarden.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN O. Praem.

⁸⁴) Een *Status questionis* in W.M. GRAUWEN, *Norbertus ...*, blz. 23-32: De verhouding tussen de *Vita Norberti A* en de *Vita Norberti B*.

⁸⁵) *Ibidem*, blz 1-32.